

3. Бучма О. Співвідношення понять «релігія» і «релігійність» / О. Бучма // Академічне релігієзнавство : підручник. – К. : Світ Знань, 2000. – С. 520–522.
4. Лобовик Б. А. Религиозное сознание и его особенности / Б. А. Лобовик. – Киев : Наук. думка, 1986. – 247 с.
5. Лютер М. Проповеди о первой книге Моисея / М. Лютер. – М. : Наука, 1987. – 372 с.
6. Предко О. І. Психологія релігії / О. І. Предко. – К. : Академвидав, 2008. – 343 с.
7. Соколов П. Вера. Психологический этюд / П. Соколов // Вопр. психологии. – 1992. – Кн. IV (64). – С. 1305–1362.
8. Угринович Д. М. Психология религии / Д. М. Угринович. – М. : [б. и.], 1986. – 352 с.
9. Шапарь В. Б. Психология религиозных сект / В. Б. Шапарь. – Минск : [б. и.], 2004. – 384 с.
10. Kuczkowski S. Psychologia religii / S. Kuczkowski. – Krakow : WAM, 1998. – 396 s.
11. Leuba J. H. The psychology of religious mysticism / J. H. Leuba. – New York : Questia Media America, 1998. – 348 p.

УДК [159.9:37]:373.5.011.3–051

І. О. Ніколайчук

ПСИХОЛОГІЧНА ОСВІТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті йдеться про усвідомлення студентами-філологами власної професійної підготовки. Окреслюється проблема вдосконалення фахової освіти через спецкурси, тренінги, що формують додаткові уміння, потрібні для розуміння художнього (поетичного) тексту.

Ключові слова: розуміння, поетичний текст, студент-філолог.

Николайчук И. А. Психологическое образование будущих учителей-филологов. В статье рассматривается осознание студентами-филологами собственной профессиональной подготовки. Выделяется проблема усовершенствования специального образования с помощью спецкурсов, тренингов, путем формирования дополнительных умений, необходимых для понимания художественного (поэтического) текста.

Ключевые слова: понимание, поэтический текст, студент-филолог.

Nikolaychuk I. O. Psychological Training of Future Languages' Teachers. The article deals with languages' students' awareness of their future professional training. It looks into the issue of updating specialists' education by means of special courses, trainings that build up additional skills required for fiction (poetic) text comprehension.

Key words: comprehension, poetic text, languages' student.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному освітньому просторі постала проблема постійної психологічної допомоги молодим фахівцям у самореалізації, пошуку себе як самодостатньої особистості. Для успішної професійно-трудової діяльності майбутньому спеціалісту потрібна фахова підготовка, яка сьогодні є вкрай важливою та вагомою, а саме – професійні компетентності та відповідний рівень психологічної готовності суб'єкта до трудової самореалізації, що є важливою умовою його успішної реалізації в освітньому просторі сьогодення. Розв'язання цієї проблеми передбачає створення цілеспрямованої психологічної допомоги студентам у вивченні власного потенціалу.

Нас цікавить процес професійного становлення саме студентів-філологів, оскільки їх психологічна освіта має спрямовуватися на розвиток у майбутніх учителів професійної самостійності, мобільності та здатності до успішної самореалізації. Учитель-словесник – це носій знань особливої галузі, носій культурних традицій та цінностей. Для нього професійно значимими вміннями є глибоке знання мовної системи, володіння мовленнєвою культурою. У процесі навчальної діяльності студентів-словесників головним джерелом знань для них є різножанрові тексти, тому вважаємо, що їх психологічна освіта має концентруватися на вивченні психологічних засад процесу розуміння художнього тексту загалом та поетичного зокрема.

Робота з текстом займає значне місце у лінгвістичній підготовці, а розгляд поетичного тексту, на нашу думку, є надзвичайно важливим завданням професійного становлення лінгвіста. Майбутній учитель має не лише розуміти поезію, а й навчати такого розуміння школярів, розвивати в них чуття глибинного усвідомлення смислу поетичного тексту. Організувати навчальну діяльність потрібно так, щоб вона приносила радість пізнання, естетичне та моральне задоволення, сприяла розвитку продуктивності та критичності мислення, поетичні ж твори сприятимуть цьому ще більше.

Як зазначав Г. Костюк, успіх розуміння залежить від життєвого досвіду. Розуміння залежить від переконань, що вже склалися в особистості, від її поглядів на явища тієї галузі об'єктивної дійсності, у якій їй найбільше доводиться працювати [4, 289–290].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблема розуміння є однією з актуальних, оскільки сам феномен розуміння на сьогодні залишається маловивченим, хоча і є одним із привабливих

для дослідників. Останнім часом дослідженню цієї проблематики присвятили свої роботи Н. Чепелева, Т. Ілляшенко, В. Іванова, А. Верещагіна, Н. Матвеева, Н. Коробейникова, С. Діхтяренко, Г. Фазилзянова, Т. Кравчина та ін.

Один із сучасних дослідників, В. Знаков, у роботі «Розуміння у пізнанні і спілкуванні» сприймає проблему розуміння як окремий психологічний напрям – «психологію розуміння» і вважає, що він потребує подальших міждисциплінарних досліджень [3]. У своєму дослідженні він орієнтується на праці Б. Ананьєва, С. Рубінштейна та результати їхніх досліджень.

Важливими для дослідження проблеми розуміння є також погляди А. Брудного, який висвітлює гносеологічний, діяльнісний, інтерактивний погляди на усвідомлення проблеми розуміння [1].

У дисертації «Психологія читання навчальної та наукової літератури в системі професійної підготовки студентів» Н. Чепелева вказує на те, що власне читання є специфічним видом комунікативно-пізнавальної діяльності, яка характеризується взаємодією читача з текстом. Розуміння тексту як центральний елемент читання, з одного боку, підпорядковане загальним цілям та мотивам читання, а з іншого – визначає його результати: інформаційно-пізнавальний, який характеризується розширенням та поповненням знань студентів, поглибленням розуміння ними майбутньої професійної діяльності; мотиваційно-особистісний, суть якого полягає у формуванні в студентів особистісного ставлення до проблем, що викладаються в тексті, ширше – в становленні професійної їх спрямованості; практичний результат, що забезпечує ефективну організацію навчальної та навчально-професійної діяльності [5, 8–9].

Особливої уваги потребують дослідження, присвячені розумінню саме поетичного тексту. Так, Л. Булаховський, Г. Винокур, С. Єрмоленко, Б. Ларін указують, що характерні особливості сучасної поезії потребують від читача певного рівня обізнаності, ерудиції, літературної компетентності.

Т. Щербан зазначає, що поезія дає змогу митцеві впливати на читача за допомогою різноманітних засобів: і відтворенням зорових картин, і безпосереднім висловленням важливої думки, ідеї, і змалюванням психічного стану, і використанням символів, і підбором звуків. Мова поезії діє на людей у різних аспектах: ідея – на розум, почуття – на душу (психіку), образ – на уяву, музика – на слух [6, 148].

Однією з проблем, які при дослідженні розуміння тексту залишаються непоміченими, є неординарність тексту, який тим чи іншим чином відхиляється від звичних очікувань та стереотипів. О. Гвоздева досліджувала особливості розуміння поетичних текстів, які сприймає читач як «нестандартні». Її думки ґрунтувалися на тому, що нетрадиційність форми та змісту такого тексту, особливості його логіко-композиційних, графічних, стилістичних, ритмічних та інших елементів спонукають активного читача до діяльного пошуку «відгадки» смислу тексту, що дає йому змогу найбільш чітко простежити процес формування проєкції тексту завдяки потребі свідомо аналізувати правильність оцінки того, що він намагається зрозуміти [2].

Аналіз науково-методичної літератури дає підстави зробити висновок про те, що проблема розуміння поетичного тексту досліджувалася у різноманітних аспектах. У результаті таких досліджень розв'язувалися різноаспектні завдання.

У цій статті ми поставили за мету підтвердити актуальність дослідження проблеми розуміння поетичних текстів у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників.

Основними завданнями були такі: емпірично з'ясувати актуальність проблеми розуміння художніх текстів студентами-філологами; окреслити типові труднощі у розумінні творів студентами; окреслити коло читацьких інтересів студентів-філологів; проаналізувати особливості усвідомлення студентами змісту поняття «розуміння поетичного тексту»; вивчити погляди студентів на способи вдосконалення процесу розуміння поетичного тексту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблема психологічної освіти студентів-філологів у процесі вищівської підготовки, безсумнівно, є важливим завданням та потребує особливої уваги. Першим кроком до розв'язання цієї проблеми є діагностика ставлення студентської молоді до проблеми розуміння поетичних текстів.

Нашою метою було оцінити актуальність дослідження психологічних особливостей розуміння сучасних поетичних текстів майбутніми вчителями-філологами на основі анкетування; з'ясувати загальну картину обізнаності студентів із сучасною поезією, визначити особистісну позицію студента щодо розуміння поезії, з'ясувати причини тих чи інших оціночних суджень; з'ясувати, чи існує у студентів бажання вдосконалювати процес розуміння сучасної поезії для влас-

ного професійного становлення, проаналізувати особливості усвідомлення ними змісту поняття «розуміння поетичного тексту».

У дослідженні взяли участь 170 студентів філологічних факультетів Рівненського державного гуманітарного університету (з них студентів першого, другого курсів – 100 осіб, третього, четвертого курсів – 70 осіб). Усі студенти на час проведення дослідження закінчили вивчення загальних курсів із психології, мовознавства та вступу до літературознавства.

Студентам було запропоновано відповісти на запитання анкети. В інструкції пропонувалося вибрати варіант відповіді, який максимально відповідає уподобанням, або дати власну відповідь на запропоновані запитання.

Запитання, що стосувалося причин труднощів розуміння поетичних творів, передбачало кілька варіантів відповідей. На думку студентів, складність розуміння залежить: а) від низького рівня загальної культури читача (31,5–30,8 %); б) від перенасичення окремих поетичних творів художніми засобами: невмотивованими порівняннями, незрозумілими новотворами (21,1–23 %); в) від недостатнього лексичного запасу читача (25,8–18,3 %); г) від тематики поетичних творів (12–13 %) та їх змісту (4–1,9 %). Інші причини нерозуміння (небажання глибоко осмислювати літературу, інтелектуальні лінощі; низький рівень асоціацій, уяви; динамізм та проблемність сучасного соціуму, що створює дефіцит часу для розуміння) були малозначущими. Траплялися думки, що поезія, як і проза, втрачають свою актуальність через швидкі темпи розвитку засобів масової інформації, новітніх технологій.

Нас цікавило питання, наскільки, на думку студентів, розуміння поетичних творів залежить від їх тематики та форми. Так, на залежність розуміння від форми вказують 54 % студентів молодших та 50 % – старших курсів. Вважають, що розуміння не залежить від форми 42–44 % опитаних. Значно вищими є показники, що констатують залежність розуміння поезії від її тематики (84–74,3 %).

Найбільшою популярністю у студентів-філологів користуються твори інтимної лірики (39,1–44,6 %), гумористичні, сатиричні твори (19,5–26,4 %) та твори морально-етичного спрямування (11–12,4 %). Пейзажною лірикою цікавляться 9,1–9,9 % респондентів, творами про історичне минуле України – 14,3–4,1 % студентів філологічних факультетів.

Серед поетичних текстів, які найбільше зацікавили читачів та спонукають повернутися до прочитаного неодноразово, називалися поезії Л. Костенко (13,1–7,3 %), Лесі Українки (8–10 %), І. Франка (1,5–5,5 %), Т. Шевченка (8,8–1,8 %), І. Котляревського (5,8–0,9 %), А. Ахматової (1,5–6,4 %), М. Цветаєвої (0,7–2,7 %), О. Блока (0,7–5,5 %) та ін. Варто відзначити широку палітру індивідуальних читацьких інтересів, яку представляють Олена Пчілка, Г. Сковорода, В. Сосюра, Б. Пастернак, Р. Рождественський, О. Олесь, П. Тичина, Омар Хаям, Б. Окуджава, С. Єсенін, М. Рильський, Є. Маланюк та ін.

Важливими для нашого дослідження є питання, у яких студенти різнобічно висвітлюють проблему розуміння поетичного тексту. На запитання «Поезія яких авторів (якого періоду), на вашу думку, є найлегшою для розуміння? Чому?» респонденти відзначили поезію названих вище авторів – загалом це твори XIX–XX ст. різних літературних напрямів та течій (романтизму, модернізму, реалізму, епохи Відродження та бароко).

У відповідях висловлено думки про сучасну поезію, яка доступна за своєю тематикою та проблематикою, близька читачеві. Окремі студенти вважають, що чи не в кожного поета є і легкі, і складні для сприйняття твори. Складність розуміння зумовлюється насиченістю художніми засобами, а легкість – простотою викладу авторського задуму. Трапляються також міркування студентів про те, що поезія будь-якого автора може бути легкою для розуміння за умови ширшого пізнання суті прочитаного.

На запитання «У чому полягає складність розуміння поезії?» студентам не пропонувалися варіанти відповідей, оскільки метою було виявити індивідуальні труднощі розуміння поезії. Характерною для відповідей на це питання є значна кількість відмов (28–31 %). Вважаємо, що такі дані непрямо свідчать про відсутність у студентів теоретичних знань стосовно сприйняття та розуміння поетичних текстів. Ця теза підтверджується тим, що для 17–18 % респондентів складність розуміння поезії полягає у перенасиченні поетичних творів «незрозумілими» художніми засобами (епітетами, метафорами, гіперболами, тропами), застарілими, іншомовними, незрозумілими словами, неологізмами (новотворами). Решта відповідей засвідчили, що труднощі розуміння змісту твору залежать від його підтексту (2–7 %), теми (4–5 %), форми (2–6 %), ідеї (4–4,3 %), рівня культури читача (1–7 %), від недостатніх знань із літературознавства (3–4,3 %).

Ці відповіді доповнюються індивідуальними варіантами, що становлять понад 40 %.

Отож, здійснена нами констатація суб'єктивних труднощів, що виникають у процесі розуміння студентами віршованих текстів, дає підстави зробити висновок, що знання про способи розуміння поезії є актуальними для вищої школи у професійній підготовці вчителя-філолога.

У наступному питанні ми намагались з'ясувати, як студенти ставляться до поезії, яка складно піддається розумінню. Зважаючи на виділені студентами суб'єктивні чинники розуміння поетичних текстів, складна сучасна поезія не подобається 52–61 % студентів, однак 44–31 % філологів цікавляться нею.

Ключовим завданням для студентів було визначити поняття «розуміння поетичного тексту». Пояснюючи дефініцію, частина опитаних використовувала літературознавчі терміни на зразок: «розкрити тему, ідею твору», «розуміння змісту, мети, теми, форми твору...», «зрозуміти підтекст...», «...вміння розуміти закладений у поезії смисл», «це розуміння образів», «...аналіз художніх особливостей», «це розуміння усіх слів, які використовує автор» та ін. Спостерігається й інша тенденція: визначення поняття «розуміння...» через суб'єктивно-психологічне бачення змісту поезії, наприклад: «сприйняття та аналіз твору», «це можливість осмислювати та переосмислювати твір, робити висновки», «це те, наскільки добре він (твір) запам'ятовується, сприймається», «зрозуміти, ...які почуття хотів висловити автор...», «сприйняття не лише розумом, а й душею», «розуміння послання автора і співвіднесення з власним, глибинним трактуванням поетичних рядків» та ін. Аналізуючи наведені вище висловлювання, можна стверджувати, що кожне з них містить у собі інтуїтивне відчуття категорії розуміння, однак чіткого концептуального пояснення немає.

Показовою є значна кількість відмов тлумачити це поняття (24–30 %). Дані про те, що майже третина студентів не можуть розкрити зміст поняття «розуміння...», приводить до висновку, що слід, зокрема, додатково роз'яснити поняття «розуміння поетичного тексту».

Зважаючи на те що, поняття «розуміння поетичних творів» студенти-філологи трактують як явище суб'єктивне, що може здійснюватися на рівні тексту, воно потребує різноаспектного роз'яснення студентам у процесі їх фахової підготовки.

Проведене анкетування дало можливість з'ясувати, як майбутні філологи усвідомлюють потребу вдосконалювати власну професійну

підготовку щодо психологічних особливостей розуміння поезії як важливої складової частини сучасного літературного процесу. Це вказує на продуктивний рівень розвитку студентів в аспекті їхньої навчально-професійної діяльності. У відповідях на запитання студенти актуалізували набуті філологічні знання, власний життєвий досвід, спостерігалася висока особистісна активність (у переважній більшості студентських відповідей була мінімальна кількість відмов).

Отже, за результатами нашого опитування можна стверджувати, що викладання літератури у вищих навчальних закладах не забезпечує достатнього формування у студентів психологічних умінь. Це дає нам підстави виокремити проблему вдосконалення способів розуміння поетичних творів у вищій школі. На наш погляд, розуміння майбутніми педагогами сучасного поетичного тексту залежить від індивідуальних властивостей особистості, складності твору та сформованих прийомів роботи з текстами – все це може бути вдосконалене спеціально розробленою програмою тренінгу. Тому важливим є розроблення спеціальних методик, запровадження спецкурсів та спецсемініарів, які сприятимуть поглибленню розуміння поетичних творів.

Саме на психологічну допомогу у формуванні професійної та читацької компетентності майбутнього вчителя спрямований тренінг розуміння поезії, який ми розробили. Така форма навчання та розвитку привертає увагу передусім можливістю впливу на інтелектуальну, поведінкову, мотиваційну сфери особистості, створюючи умови для отримання нового досвіду у вирішенні навчальних ситуацій, професійних проблем.

Основними завданнями тренінгу розуміння поетичного тексту є: сприяння вивченню якісних і структурних характеристик психічних процесів, що мають значення для розуміння поетичних текстів; вироблення у студентів умінь аналізувати психологічні особливості розуміння літератури; ознайомлення студентів із методами та прийомами вдосконалення процесів сприйняття та розуміння текстів у навчальній діяльності; створення умов для закріплення наукових знань із психології розуміння тексту для подальшого застосування в майбутній професійній діяльності.

Важливим результатом тренінгової роботи є вироблення у студентів умінь вільно та осмислено використовувати термінологічний апарат психології розуміння; усвідомлювати особливості поетичних

творів; бачити в різних елементах тексту втілення його загальної ідеї, змістового та мовного багатства; розкривати внутрішній смисл поетичного твору на стадії інтерпретації; розуміти смисл як зміст слова в контексті мовленнєвої ситуації (актуальний смисл слова), і саме з цих позицій розглядати емотивний смисл у тексті; застосовувати в практичній діяльності основні методи та прийоми розуміння тексту.

Загальним критерієм оцінки ефективності засвоєних знань, сформованих умінь і навичок у результаті тренінгових занять є результативність їх застосування в процесі власного навчання, у майбутній професійній діяльності та формування нового типу вчителя, який володіє педагогічною компетентністю.

Висновки. Специфіка та проблематика психологічних особливостей взаємодії з текстовим матеріалом є особливо актуальною у процесі дослідження дослідженні студентів філологічних факультетів.

Формування компетентного філолога-фахівця має супроводжуватися цілеспрямованим упровадженням системи спецкурсів, спецсемінарів, тренінгів для розуміння художнього тексту, поетичного зокрема.

Ефективність комплексної програми психологічної освіти філолога забезпечується активізацією пізнавальної діяльності студентів, розвитком когнітивної сфери, їх читацької компетентності, реалізується потребою оволодіння студентами різноманітними прийомами розуміння тексту. Вважаємо, що спосіб, який ми запропонували, може забезпечувати психологічну допомогу майбутньому спеціалісту.

Список використаної літератури

1. Брудный А. А. Психологическая герменевтика / А. А. Брудный. – М. : Лабиринт, 2005. – 336 с.
2. Гвоздева О. Л. Стратегии понимания нестандартного поэтического текста / О. Л. Гвоздева // Психолингвистические исследования слова и текста. – Тверь : [б. и.], 2001. – С. 98–102.
3. Знаков В. В. Понимание в познании и общении / В. В. Знаков. – Самара : Изд-во Самар. гос. пед. ун-та, 2000. – 195 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Знання, 1989. – 608 с.
5. Чепелева Н. В. Психологія читання навчальної та наукової літератури в системі професійної підготовки студентів : автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Н. В. Чепелева. – К., 1992. – 40 с.
6. Щербан Т. Д. Психологія навчального спілкування : монографія / Т. Д. Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.